

UOT 316.285

ŞİMALİ AMERİKADA ETNİK İCMALARLA İŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hasil ABBASOV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 15 oktyabr 2024; çapa qəbul edilmişdir: 13 noyabr 2024; online-da çap edilmişdir: 11 dekabr 2024.

Received: 15th of October, 2024; accepted: 13th of November, 2024; published online: 11th of December, 2024.

Açar sözlər: *etnik icmalar, Şimali Amerika, Amerika etnik modeli, multikulturalizmin Kanada modeli, assimilyasiya*

Giriş

Şimali Amerikada etnik icmaların vəziyyətini nəzərdən keçirərkən müxtəlif xalqların, irqlərin, mədəniyyətlərin, adət-ənənələrin və millətlərarası münasibətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi təcrübəsinə diqqət yetirmək lazımdır. Şimali Amerikada etnik mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, dövlətin bütün sakinlərinə vətəndaş hüquqlarının genişləndirilməsinin hüquqi təminatı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Yerli qruplara hindular, aleutlar, eskimoslar və havaylılar daxildir. Hindi əhalisinin əhəmiyyətli bir hissəsi keçmişdə istifadə edilən rezervasiya terminindən fərqli olaraq “Hindi millətləri” adlı xüsusi ərazilərdə yaşayır. ABŞ Siyahıyaalma Bürosu ölkənin yerli əhalisini birlikdə Amerika hinduları və Alyaska yerliləri adı altında qruplaşdırır və Amerika hinduları kontinental Birləşmiş Ştatlarda, Alyaskada bu termin bütün yerli insanlar üçün istifadə olunur.

Amerika hinduları mədəni bölgələrinə, coğrafiyalarına və dillərinə görə ayrıca təsnif edilirlər. Ümumiyyətlə, antropoloqlar bəzi bölgələri maye ilə məhdudlaşan mədəni zonalar kimi təsnif etməyə meyllidirlər. Bu mədəni bölgələr indiki sərhədlərə görə deyil, Amerikanın kəşfi zamanı avropalıların qarşılaşdıqları XV əsrin əvvəllərində yerli əhalinin yerləşdiyi yerə görə təşkil edilmişdir.

1. Amerika Birləşmiş Ştatlarında etnik icmalarla iş

Amerika Birləşmiş Ştatlar çoxmillətli kontekstdə idealdan uzaq olsa da, nisbətən sabit və demokratik siyasi sistem qurmağı bacaran, etnik cəhətdən ən heterojen milli icmalardan biridir. Əvvəla, bu, özünəməxsus əhali strukturuna malik ölkədir. Buraya avtoxton komponent – hind tayfaları, aleutlar və havaylılar, Avropadan gələn immiqrantların nəsiləri, həmçinin çoxlu sayda afroamerikalı daxildir. Eyni zamanda, Amerika vətəndaş hüquqları qanunvericiliyinin mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, bütün Amerika vətəndaşlarına bərabər hüquqlar təmin etməklə yanaşı, əhalinin bu və ya digər qrupunun nümayəndələri kimi onlara heç bir xüsusi hüquq vermir. Üstəlik, qrup hüquqlarının qanunvericiliklə təsbit edilməsi Amerika konstitusiyaya qanunu tərəfindən ayrı-seçkiliyə qarşı normaların pozulması kimi qiymətləndirilir.

Ölkə irqi və etnik cəhətdən müxtəlifdir, ərazisi müxtəlif irq və etnik mənsubiyyətə malik insanların yaşadığı, bir irq və ya etnik qrup çoxluğu təmsil edə bilər, baxmayaraq

* doktorant, Bakı Dövlət Universiteti

e-mail: hasil.abbasov@gmail.com

<https://doi.org/10.30546/25194011.2024.13.5.0140>

ki, cəmiyyət digər etniklərin əhalisini bərabərhüquqlu kimi tanıyır və onlara hörmət edir. İrqi və etnik müxtəlifliyin ən yaxşı nümunəsi dünyanın, demək olar ki, hər irq və etnik mənsubiyyətindən olan insanların heç bir ayrı-seçkilik olmadan yaşadığı Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır.

XX əsrin əvvəllərində prezident Teodor Ruzvelt immiqrantların Amerika cəmiyyətinin ən mühüm qüvvəsi olduğunu iddia edirdi və o, həm də onlardan nəsə gözləmək hüququna malik olduğunu düşünürdü. Müvafiq olaraq, Prezident Ruzvelt Amerikanın böyük gücü olan mühacirlərdən Amerikaya sədaqətlərini ifadə etmələrini və gəldikləri ölkələri ilə əlaqələrini Amerika ilə əlaqələrindən üstün tutmamalarını tələb edirdi (5, s. 65).

Amerika etnik modelinin ən mühüm elementi kütləvi hərəkətlərin və tələblərin təzyiqi altında irqi-etnik münasibətlər sahəsində tənzimləmənin inzibati-hüquqi mexanizmi idi.

İlk növbədə, immiqrantların "seçilməsi" prinsipinə dəyişikliklər edən yeni qanunun qəbulundan sonra 1965-ci ildə əsas xüsusiyyətlərini qazanan immiqrasiya qanunvericiliyi: onların seçilməsinin irqi-millî prinsipinin təcridən ləğvi elan edildi. İkincisi, vətəndaş hüquqları qanunları irqindən, etnik mənsubiyyətindən, cinsindən və dinindən asılı olmayaraq vətəndaşların konstitusiya ilə qorunan hüquq bərabərliyini təmin etməyə yönəlmişdir.

Mak Donalda görə, etnik və irqi azlıqların ABŞ-ın sosial və iqtisadi strukturuna asanlıqla daxil edilməsi baxımından revizionistlərin ayrı-seçkilik və bərabərsizlik iddiası ənənəvi inklüzivlik və bərabərlik iddiasından üstündür (8, s. 132). Etnik mənsubiyyətlə bağlı bu mübahisələr bir-biri ilə sıx bağlıdır və hətta assimilyasiya-plüralizm münaqişəsi ətrafında müzakirələrin mərkəzidir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının əhalisi müxtəlif etnik qruplardan ibarətdir. ABŞ siyahıyaalınması altı etnik kateqoriyanı tanıyır: Ağ Amerikalılar, Afrikalı Amerikalılar, Yerli Amerikalılar, Asiyalı Amerikalılar, Yerli Havaylılar, iki və ya daha çox etnik mənsubiyyətdən olan amerikalılar. Amerika Birləşmiş Ştatlarının Siyahıyaalma Bürosu amerikalıları "hispan və ya Latın amerikalıları" kimi təsnif edir və bununla da, Birləşmiş Ştatlarda ən böyük azlıq qrupunu təşkil edən etnik mənsubiyyəti müəyyən edir.

"Amerikalı" etnik mənşəyi rəsmi olaraq tanınan etnik qruplarla əlaqəli deyil, sadəcə Amerikalı kimi müəyyən edən ABŞ vətəndaşlarına aiddir. Onların əksəriyyəti ağdərili amerikalılardır, lakin onlar müxtəlif səbəblərdən, o cümlədən onları orijinal etnik qrupdan ayıran böyük nəsil məsafəsi səbəbindən müxtəlif etnik qrupların heç biri ilə eyniləşməmişlər. Çox vaxt yuxarıda adı çəkilən Amerika vətəndaşları, əgər mənşəyi hərtərəfli araşdırılırsa, Britaniya adalarının özlərindən gəlirlər.

Hispanlar ABŞ-da ən böyük etnik azlıq qrupudur və Latın Amerikasını bu etnik icmanın mənşəyidir. Hispanların əhəmiyyətli bir hissəsi Meksikadan gəlmişdirlər. Bundan əlavə, ikinci ən böyük irqi və etnik azlıq qrupu Afrika mənşəlidir. Onlar ilk növbədə qara-dərili qulların nəslindəndir və əsasən Cənub, Şimal-Şərq və Orta Qərbdə yaşayırlar. Hispanlar və latınlar hər hansı bir irqdən ola bilər, əslində Latın Amerikasından gələn latınlarla qarışdırılmaması üçün Nyu-Meksiko, Kaliforniya, Texas, Florida hispanları kimi ağ hispanlar da var. Birləşmiş Ştatlarda digər irqi və etnik qrup Okeanik amerikalılardır ki, onların arasında yerli Havaylılar da var.

Etnik tərkibin məcmusunu başa düşmək üçün siyahıyaalmanın məzmununu başa düşmək lazımdır. ABŞ siyahıyaalınması hər 10 ildən bir keçirilən tam siyahıyaalmadan və hər il (və aylıq) keçirilən nümunə sorğudan ibarətdir. 2020-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatları siyahıyaalınması 24-cü onillik ABŞ siyahıyaalması idi. Siyahıyaalma üçün istifadə edilən istinad günü 1 aprel 2020-ci il idi. Qanuna görə, bütün ABŞ sakinləri siyahıyaalmada iştirak etməlidir. İnsanların məxfiliyini qorumaq üçün siyahıyaalma nəticəsində toplanan bütün şəxsi məlumatlar 72 il ərzində məxfi saxlanılır (13).

Afrikalı və yerli amerikalılar, həmçinin 1964-cü ildə yenidən işlənmiş İmmiqrasiya Aktı ilə Birləşmiş Ştatlara daxil olan Karib dənizi və Asiya immiqrantları yeni etnik

azlıq qrupları kimi görünməz ayrı-seçkiliyin və avropalı amerikalılardan kənarlaşdırılmanın hədəfinə çevrildilər. Bundan sonra ağdərili olmayan azlıqların yaşadığı psixoloji ağrı onların şəxsiyyətində çəşqinliyə səbəb oldu və bu da öz etnik mənsubiyyətinin yenidən dərk edilməsinə səbəb oldu. Qeyri-ağ azlıqlardan tələb olunan başqalarının və ya yad insanların şüuru irqi şəraitə əsaslandığı üçün, o, əvvəlki Avropa azlıqlarının yaşadıkları yeni mühacirlərin qurbanı olmaq şüurundan əsaslı şəkildə fərqlənirdi. Nəticədə, bu azlıqlar heç vaxt irqi cəhətdən assimilyasiya oluna bilməyəcəklərini və Amerika cəmiyyətində birgə yaşamaq üçün yeni yollar tapmalı olduqlarını başa düşdülər.

Mədəni plüralizm anlayışı ABŞ-da yaranmışdır, burada onun nəzəri əsasları formalaşdı və müəyyən dərəcədə onun bəzi müddəaları Amerika dövlətinin milli münasibətlər sferasında və siyasətində öz əksini tapdı.

2. Kanadada etnik icmalarla iş

Kanadalıların əksəriyyəti ingilis və ya fransızca danışır, lakin bəzi amerikalılar ingilis və ispan dilində danışirlar. Bu gün miqrantların inteqrasiyası ilə bağlı həm daxili, həm də xarici diskurslar məsələnin aktuallığına görə genişlənilir. “Kasıb Cənub” ölkələrindən “zəngin Şimal” əyalətlərinə kütləvi immiqrasiya və bununla bağlı ciddi problemlər miqrasiya proseslərinin mübahisəli nəticələrini bərabərləşdirməyə yönəlmiş miqrantların inteqrasiyasının müxtəlif modellərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. İmmiqrasiyanın mənfəi nəticələrini yumşaltmaq üçün dövlətlər immiqrasiyanın tənzimlənməsi üçün seçmə yanaşmaya əl atırlar, yəni dövlət sosial-iqtisadi baxımdan bu ölkəyə ehtiyacı olan həmin kateqoriyadan olan insanların ölkəyə daxil olmasına mane olmur və bununla da hər kəsin ölkəyə girişini məhdudlaşdırır.

Bu baxımdan, tez-tez immiqrantlar ölkəsi adlandırılan Kanada, miqrasiyaya yanaşma tərzini modelləşdirməkdə müəyyən irəliləyişlər əldə etmişdir. 2016-cı il siyahıyaalınmasına əsasən, ölkədə 200-ə yaxın etnik icma təmsil olunur (11). Rus tədqiqatçısı A.E.Şaparov qeyd edirdi ki, “immiqrasiyanın uzun müddət kortəbii olduğu cənub qonşusundan fərqli olaraq, Kanada əsasən məqsədyönlü immiqrasiya siyasəti nəticəsində formalaşmış bir cəmiyyət kimi qəbul edilməlidir” (17, s. 173).

Kanada bir çox etnik qrupların birlikdə yaşadığı ölkədir. Millətlərin və mədəniyyətlərin müxtəlifliyi Kanadada multikultural mozaika yaradır. Kanadada yaşayan etnik qruplar arasında ingilislər, ukraynalılar, fransızlar, çinlilər, italyanlar, hindular, irlandlar, skandinaviyalılar və bir çox başqalarına rast gəlmək olar. Bu illər ərzində onlar ölkənin mədəni və tarixi irsinə töhfələr veriblər. İngilis və fransız dilləri Kanadanın iki rəsmi dilidir və rəsmi sənədlərdə və təhsildə geniş istifadə olunur.

Çinlilər və italyanlar da Kanadanın mədəniyyətinə və iqtisadiyyatına mühüm töhfələr verirlər. Çin və İtaliyadan gələn mühacirlər özləri ilə öz adət-ənənələrini, dillərini və kulinariya xüsusiyyətlərini gətirdilər. Hindu və Skandinaviya xalqları da Kanada cəmiyyətində mühüm rol oynayır. Hindular bir çox nəsillər boyu öz adət və ənənələrini qoruyub saxlayan Kanadanın əsl sakinləridir. Əsasən Norveç və İsveçin nümayəndələri ilə təmsil olunan Skandinaviya xalqları da Kanadanın tarixində və mədəniyyətində mühüm rol oynayır.

Multikulturalizm termini ilk dəfə 1957-ci ildə İsveçrədəki mədəni müxtəlifliyi təsvir etmək üçün istifadə edilib, lakin 1960-cı illərin sonlarında Kanadada populyarlaşmış və sonra ingilis dilli ölkələrdə sürətlə yayılıb. Kanadanın müasir əhalisi iki əsas qrupla təmsil olunur. Bunlar İngiltərə-Kanadalılar, Böyük Britaniya və İrlandiyadan olan immiqrantlar və Fransadan gələn fransalı kanadalılardır. “Kanadada həm ingilislər, həm də Kvebek sektorunda fransızlar yaşayırlar. Onlar Avropada da qonşudurlar və mədəniyyətləri də uzun illərdir ki, qarşılıqlı təmasda və inkişafdadır” (4, s.120). Digər Avropa ölkələrindən gələn immiqrantlar arasında ukraynalılar, xüsusilə çoxdur. Kanadanın şimalında Şimali

Amerikanın yerli xalqları, məsələn, eskimoslar yaşayır.

İcma daxilində qarşılıqlı əlaqənin əsas forması mədəni və maarifləndirici fəaliyyətlərdir. Cəmiyyətdə qarşılıqlı əlaqə mədəni ənənələrin və dəyər konstruksiyalarının mübadiləsi yolu ilə baş verir. Praktikada bu, müxtəlif etnik festivalların keçirilməsi ilə ifadə olunur.

3. Yerli internat məktəblərində assimilyasiya

1870-ci illərdə ABŞ və Kanadada hindu əhalisi üçün internat və yaşayış məktəbləri sistemi həyata keçirildi. 1870-ci illərdə ABŞ federal hindu internat məktəbi siyasətləri vasitəsilə yerli uşaqların assimilyasiyası prosesinə başladı (7). Internat məktəblərinin məqsədi yerli uşaqların “vəhşilik” hesab edilən hindu kimliyini silməklə “mədəniləşdirmək” və onları Avro-Amerika həyat tərzinə assimilyasiya etmək idi. Bu, uşaqların evlərindən çıxarılması, onları ailələrindən ayırması, onlara öz dillərində danışmağı və öz mədəniyyətlərini tətbiq etməyi qadağan etmək və xristianlığı tətbiq etməyə məcbur etməklə nəticələndi. Uşaqlara hətta yeni Avro-Amerika adları verildi və bir çox yerli xalqlar üçün qürur simvolu olan saçlarını kəsməyə məcbur edildi.

Missionerlik məktəbləri modeli əsasında qurulan bu sistem təhsil yolu ilə hinduları Amerika və Kanada cəmiyyətlərinə assimilyasiya etmək, beləliklə də, hindu probleminin həllini təklif etmək məqsədi daşıyırdı. Bu internat məktəblərində gənc hindülərə ingilis dilinin öyrədilməsi, eləcə də onların sonradan iş tapması və ölkələrinin cəmiyyətinə inteqrasiyası üçün əl işlərindən ibarət çox xüsusi proqram var idi. Bu institutlar, gənc hindülərin ailələrindən, eləcə də ehtiyatlarından götürüldükləri təqdirdə mədəni və təhsilli ola biləcəyinə əsaslanırdı. Bir tərəfdən, bu iki sistemin müqayisəsi və təhsil sistemini motivasiya edən amillərin müəyyən edilməsindən söhbət gedir, həm hindu tərəfində, həm də müvafiq hökumətlər, digər tərəfdən, təhsil vasitəsilə assimilyasiya qiymətləndirmələrini qurmaq. Çoxlarının hesab etdiyinə əksinə olaraq, ehtiyatdan kənar yaşayış məktəb sistemləri təkcə hindu əhalisinə mənfi təsir göstərməmişdir. Müsbət cəhətlər arasında 1960-cı illərdən bəri pan-hindu hərəkatının yaranması və bu gün retribalizasiyaya töhfə verən qəbilə universitet mərkəzlərinin yaradılması var.

Mədəni assimilyasiya ideoloji cəhətdən “fərdi seçim” kimi azad düşüncəli anlayışlarla qidalansa da, zəif qruplar (azlıqlar olan) demək olar ki, həmişə dominant qrupun əsas və əsas mədəni göstəricilərini götürürlər. Qrupların dominant mədəniyyəti qəbul etmələrini şərtləndirən siyasətlər bir çox multi-etnik cəmiyyətlərdə özünü göstərir. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatlarında böyük immiqrasiya dövründə, yeni gələn qruplara dil və davranış üsullarını tətbiq etmək üçün bir çox rəsmi və ya yarı rəsmi səylər göstərilmişdir. “ABŞ-dan fərqli olaraq Kanadada etnik azlıqlara münasibətdə hakim etnik qrup tərəfindən assimilyasiya siyasəti yeridilmir” (3, s.10).

Kanada tarixən immiqrantlara qarşı mədəni assimilyasiya siyasətini tətbiq etmişdir. Sonuncular ingilis mənşəli kanadalıların mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə, əxlaqına və ənənələrinə assimilyasiya prosesinə məruz qalmışdılar. İmmiqrasiya irqinə görə də ayrı-seçkilik idi. 1885-ci ildə Britaniya Kolumbiyasının təzyiqi altında federal hökumət baş vergisi və daha sonra 1923-cü il Çin İmmiqrasiya Aktı kimi Çin immiqrasiyasını məhdudlaşdıran siyasətlər tətbiq etdi. 1947-ci ildə Çin immiqrasiyasına qoyulan rəsmi qadağa ləğv edildi. Bununla belə, 1952-ci ildə yeni İmmiqrasiya Aktı Kanadanın qeyri-avropalı və amerikalı olmayan immiqrantlara qarşı ayrı-seçkilik siyasətini davam etdirdi. Yalnız 1962-ci ilə qədər federal hökumət immiqrasiya sistemində irqi ayrı-seçkiliyə son qoydu. 1967-ci ildə potensial immiqrantları uyğunluqlarına əsasən sıralamaq üçün bal sistemi tətbiq olundu. İrq, rəng və ya milliyət yeni sistemdə faktor deyil; daha doğrusu, kimin immiqrasiya edə biləcəyinə qərar verərkən peşəkar bacarıqlar, təhsil səviyyələri, dil bacarıqları (ya fransız və ya ingilis dilində danışmaq) və ailə bağları əsas mülahizələrə çevrilir.

4. Kanadada multikulturalizm siyasəti

Müasir Kanada yeni “salat qabı” və ya “mozaika” anlayışı ilə assimilyasiyaya qarşı çıxır. “Multikulturalizm çox vaxt mədəni assimilyasiya anlayışları ilə müqayisə edilir və “metal əridilən soba” deyil, “salat qabı”, yaxud “mədəni mozaika” kimi təsvir olunur” (2, s.16). Bu, 1970-ci illərdə Kanadada federal səviyyədə rəsmi yanaşma kimi qəbul edilmiş uğurlu multikulturalizm siyasəti sayəsində əldə edilir. İdeoloji əsası liberalizm, xüsusilə onun azadlıq, bərabərlik, qardaşlıq kimi dəyərləri qoyub. “Multikulturalizmin Kanada modeli yeni cəmiyyətdə hər millətin və etnik azlığın mədəni dəyərlərinin qorunmasına və inkişafına yönəlmiş dövlət siyasətidir. Ölkə əhalisinin 22%-ni (7,5 milyon nəfər) immiqrantlar təşkil edir” (1, s.38).

Multikulturalizm siyasəti etnomədəni fərqləri təşviq etdiyinə görə tənqid oluna bilər ki, bu da cəmiyyət daxilində parçalanmalara səbəb ola bilər. Kanadalı sosioloq Con Porter “şaqlı mozaika” tezisini irəli sürdü. Müəllif iddia edir ki, praktikada hökumətin mədəni plüralizmi vurğulaması əslində etnik azlıqları ruhdan salır. Azlıqların sosial hərəkətiliyini məhdudlaşdıran etnik gettolər yaradılır. Statistika görə, Britaniya mənşəli insanların gəlirləri, təhsil səviyyəsi və sağlamlıqları daha yüksəkdir (9, s.112).

Kanada multikulturalizmi Kanada dövlətinin cəmiyyətdə hər bir millətin mədəni xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamağa və inkişaf etdirməyə yönəlmiş siyasətidir. Bir ölkənin inkişafında immiqrasiya böyük rol oynayır. Kanadada multikulturalizm 1970-1980-ci illərdə hökumət tərəfindən rəsmi olaraq qəbul edilmişdir (6). Kanada federal hökuməti immiqrasiyanın sosial əhəmiyyətinə ictimai diqqət yetirdiyi üçün bir ideologiya kimi multikulturalizmin təhrikçisi kimi təsvir edilmişdir.

Kanada multikulturalizmi bir tərəfdən immiqrantlar və mühacir mənşəli vətəndaşlar, digər tərəfdən isə 1970-1980-ci illərdə qəbul edilmiş bir sıra hökumət siyasəti ilə dəstəklənən dövlət və milli əhali arasındakı münasibətlərə dair milli baxışdır. Kanadada bu gün də istifadə olunur. Federal hökumətin multikulturalizm siyasəti multikulturalizmin Kanada cəmiyyətinin mədəni və irqi müxtəlifliyini əks etdirdiyini və onun bütün üzvlərinin öz mədəni irsini qorumaq, artırmaq və bölüşmək azadlığı ilə nəticələndiyini qəbul etməkdən ibarətdir. Multikulturalizmin əsas prinsipləri “etnomədəni fərqliliklərə müsbət münasibət, mədəni ekvivalentlik və qarşılıqlı toleranqlıq, plüralizmdə birlik, bərabər şans hüququndan ibarətdir” (16).

Multikulturalizm Aktı ilə Kanada bəyan edir ki, o, öz cəmiyyətindəki bütün mənşəli insanlara və müxtəlif mənşəli cəmiyyətlər arasındakı münasibətlərə tam və ədalətli paylaşım təklif edir. Yenə Kanada multikulturalizm sayəsində bütün fərqliliklərin potensialını qəbul etdiyini iddia edən və onları öz cəmiyyətlərinə inteqrasiya etməyə, sosial, mədəni, iqtisadi və siyasi məsələlərdə fəal rol almağa təşviq edən bir ölkə kimi görünür (15, s. 57).

Multikulturalizm etnik azlıqlara və immiqrant icmalarına Kanada cəmiyyətində öz mədəni xüsusiyyətlərini vurğulamağa imkan verən hüquq və azadlıqları təmin etmək və eyni zamanda, qəbul edən cəmiyyətə inteqrasiya etmədən bu mədəni özəlliyi müdafiə etmək və qorumaq məqsədi daşıyır. Multikulturalizm doktrinasına uyğun olaraq, artıq ev sahibi cəmiyyətə inteqrasiya etmək immiqrantdan deyil, immiqrant icmalarına açıq olmaq çoxluqdan asılıdır.

Multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində xeyli irəliləyiş əldə edən Kanada mədəni fərqliliklərin yaşadılması baxımından çox maraqlı nümunələrin görülməsinə bələdçi bir ölkəyə çevrilmişdir. Bu yaxınlarda yerli amerikalılar ənənəvi olaraq balina ovlamaq hüququna sahib olduqlarını iddia edirdilər və bu, adətən qadağan olunsaydı da, mədəni fərqliliklərə hörmətlə yanaşaraq bu hüquqları əldə edə bildilər. Baxmayaraq ki, bu vəziyyət ekoloqlar və heyvan hüquqları müdafiəçiləri tərəfindən şiddətli tənqidlərə məruz qalmışdır (14, s. 73). Bəzi ştatlarda məhkəmələr vaxtaşırı, xüsusən mülki hüquqla bağlı məsələlərdə

müvafiq icmanın rəyini alır və müvafiq problem sahəsinə dair qərar qəbul edilərkən cəmiyyətin ənənəvi dəyərləri nəzərə alınmalıdır. Belə misalların sayını artırmaq olar. Göründüyü kimi, bugünkü Kanada hər cür ənənəvi təcrübələri təkcə nəzəri cəhətdən deyil, həm də praktik olaraq ciddi qəbul edən bir ölkədir.

Nəticə

Mədəni identikliyin itirilməsi hal-hazırda qlobal problemdir və dünyanın bir çox beynəlxalq təşkilatlarının və milli hökumətlərinin diqqət mərkəzindədir. Bölgənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, bu təhlükə həm öz ana dilində danışan kiçik aborigen qruplara, həm də yüz minlərlə sayları olan böyük etnik icmalara təsir göstərir. Bu proseslərə qarşı mübarizə əksər inkişaf etmiş ölkələr və ərazilər üçün ictimai-siyasi həyatın mühüm hissəsinə çevrilib. Davam edən dəyişikliklərə təbii reaksiyalardan biri çox vaxt xüsusi sosial institutların - ictimai birliklərin formalaşmasıdır, onların əsas məqsədi nadir ənənəvi mədəniyyət modellərini assimilyasiya meyllərindən qorumaqdır.

Açıq Amerika cəmiyyəti, ilk növbədə, artan etnik müxtəliflik və Amerika millətinin birliyini qoruyan çevik dövlət siyasətidir. Bu, qadağalar və məhdudiyətlər deyil, aydın və eyni zamanda sadıq qanunların, eləcə də mədəni-maarif proqramlarının köməyi ilə müxtəlif etnik icmaları vahid millətdə birləşdirmək üçün çevik tədbirlər strategiyasıdır. Bundan əlavə, münaqişəli vəziyyətlərin həlli zamanı etnik təşkilatların böyük potensialından istifadə etmək, onların metod və proqramlarını nəzərə almaq lazımdır. Dövlətin milli azlıqlara münasibətdə siyasəti qarşılıqlı hörmət və sədaqətə, dünyanın və özünün nəhəng müxtəlifliyini onun ən kiçik zərrəsi kimi dərk etməyə əsaslanmalıdır. İmmiqrasiya siyasəti milli maraqlara əsaslanmalıdır, lakin immiqrantlar Amerikanın sosial inkişafının tam iştirakçıları kimi qəbul edilməlidir. Yerli xalqların və etnik qrupların belə müxtəlifliyinin təmsil olunduğu bir ölkədə bu qrupların sosial, təhsil və mədəni problemlərinin həlli istiqamətində daimi iş aparılmalıdır. Qeyd edək ki, hökumət hələ də yerli əhali ilə münasibətləri tənzimləmək üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirir. Buna çoxsaylı federal proqramlar, eləcə də ictimai təşkilatlar, forumlar və konfranslar sübutdur.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Əliyeva R. Multikulturalizmin Kanada modeli // Multikulturalizm məsələləri. Bakı, 3 (15) 2019, 140 s.
2. Əlizadə M. Azərbaycan multikulturalizmi və teatr. Mədəniyyət: Problemlər və Perspektivlər. Doktorant və Gənc Tədqiqatçıların X Beynəlxalq Elmi Konfransının Materialları. Bakı, ADMİU, 2016, 136 s.
3. Multikulturalizmin formalaşmasında və inkişafında demokratik mühit mühüm rol oynayır. Paralel, 13 aprel, 2019, № 63/64, s. 10.
4. Tağıyev Ə. Milli kimlik və multikultural proseslər. Bakı: Gənclik, 2017, 204 s.

İngilis dilində:

5. Glazer, N. Assimilation today: Is one identity enough? T. Jacoby (Ed.), Reinventing the melting pot the new immigrants and what it means to be American. New York: Basic Books, 2004.
6. Kobayashi, A. Multiculturalism: Representing a Canadian Institution. James S; Duncan, Ley (eds.), Place/culture/representation, Routledge, 1983, pp. 205-206.
7. McAllister Amanda J.D. and Krawczewski T. Assimilation through Indian Boarding Schools. (<https://worldwithoutgenocide.org/genocides-and-conflicts/american-indian/indian-boarding-schools>)

8. McDonald, L. American Ethnic History: Themes And Perspectives. Rutgers University Press, 2007, (<https://dokumen.pub/american-ethnic-history-themes-and-perspectives-9780748628636.html>).
9. Porter J. The Vertical Mosaic: An Analysis of Social Class and Power in Canada. University of Toronto Press, 1965. URL: (<http://www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctt2ttpk>).
10. Statistics Canada. Immigration and Ethnocultural Diversity in Canada. 25 Jul 2018. URL: (<https://www12.statcan.gc.ca/nhs-enm/2011/as-sa/99-010-x/99-010-x2011001-eng.cfm>).
11. Summary of the Final Report of the Truth and Reconciliation Commission of Canada. 2015. URL: (http://www.trc.ca/websites/trcinstitution/File/2015/Findings/Exec_Summary_2015_05_31_web_o.pdf).
12. U.S. Census data. Last updated: December 12, 2023. (<https://www.usa.gov/census-data>).

Türk dilində:

13. Aktay, Y. Küreselleşme ve Çokkültürlülük // Tezkire Dergisi, Cilt.1, 2003, 35 s.
14. Özensel, E. Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü. Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries). Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 55-70.

Rus dilində:

15. Корогодов И. Политика мультикультурализма как политика интеграции иммигрантов в национальное социальное государство // Журнал международного права и международных отношений, № 2, 2006. (<http://evolutio.info/content/view/1016/176>).
16. Шапаров А.Е. Иммиграционная политика: генезис и современные тенденции (Австралия, Великобритания и Канада). Архангельск: Северный (Арктический) федеральный ун-т, 2010, 35 с.

Резюме

Хасил Аббасов

Особенности работы с этническими сообществами в Северной Америке

В статье отражены особенности работы с этническими сообществами Северной Америки. Северная Америка – очень разнообразная в лингвистическом отношении территория. Большинство людей, живущих в Соединенных Штатах, – белые европейцы, за ними следуют белые латиноамериканцы и черные африканцы. В последние годы все больше латиноамериканцев иммигрировали в Соединенные Штаты. В Канаде большинство населения – белые европейцы, за ними следуют представители смешанной расы. Большинство белых европейцев – англичане, но в Квебеке преобладают французы. Канада была первой страной в мире, принявшей национальный закон о мультикультурализме. Этот закон признает мультикультурализм фундаментальной чертой канадского общества, неотъемлемой частью процесса принятия решений на федеральном уровне.

Термин «мультикультурализм» впервые был использован в 1957 году для описания культурного разнообразия в Швейцарии, но стал популярным в Канаде в конце 1960-х годов, а затем быстро распространился на англоязычные страны. Эта идеология в полной мере сформировалась в демократических обществах Запада в 1970-е годы. В современном быстро интегрирующемся глобальном обществе возрастает потребность в свободном знакомстве с культурами разных стран и принятии культурного разнообразия. Мультикультурализм подчеркивает уважение к различным культурам и терпимость к культурным различиям. Мультикультурализм начал пропагандироваться в США и Канаде в начале 1970-х годов. Мультикультурализм означает сосуществование самых разных культур в одном географическом, физическом и социальном пространстве. Это понятие означает не только существование групп с разными культурными кодами в одном обществе, но и сосуществование разных этнических групп, языков и религий в одном пространстве. В целом мультикультурализм является общим состоянием каждой культуры и характеризуется уважением культурных ценностей каждого человека.

В статье также отражены такие важные вопросы, как работа с этническими сообществами в Соединенных Штатах Америки и Канаде, ассимиляция в местных школах-интернатах, политика мультикультурализма в Канаде. Большинство жителей Северной Америки являются потомками европейских иммигрантов. По результатам последней переписи населения в США, группа «латиноамериканцев»

или испаноязычных значительно увеличилась, тогда как число чернокожих американцев несколько уменьшилось.

Ключевые слова: *этнические общности, Северная Америка, американская этническая модель, канадская модель мультикультурализма, ассимиляция.*

Summary

Hasil Abbasov

Features of Work with Ethnic Communities in North America

The article reflects the characteristics of work with ethnic communities in North America. North America is a very linguistically diverse area. The majority of people living in the United States are white Europeans, followed by white Latin Americans and black Africans. In recent years, more Latin Americans have immigrated to the United States. In Canada, the majority of people are white Europeans, followed by mixed races. Most white Europeans are English, but Quebec is dominated by French. Canada was the first country in the world to pass a national law on multiculturalism. This law recognizes multiculturalism as a fundamental feature of Canadian society, an integral part of the decision-making process at the federal level.

The term multiculturalism was first used in 1957 to describe cultural diversity in Switzerland, but became popular in Canada in the late 1960s and then spread rapidly to English-speaking countries. This ideology fully emerged in the democratic societies of the West in the 1970s. In today's rapidly integrated global society, the need to freely get to know the cultures of different countries and accept cultural diversity is increasing. Multiculturalism emphasizes respect for different cultures and tolerance for cultural differences. Multiculturalism began to be promoted in the United States and Canada in the early 1970s. Multiculturalism refers to the coexistence of a wide variety of cultures in the same geographical, physical and social space. This concept means not only the existence of groups with different cultural codes in the same society, but also the coexistence of different ethnic groups, languages and religions in the same space. In general, multiculturalism is a general condition of every culture and is characterized by respecting the cultural values of each individual.

The article also reflects important issues such as work with ethnic communities in the United States of America and Canada, assimilation in local boarding schools, multiculturalism policy in Canada. Most of the inhabitants of North America are descendants of European immigrants. According to the results of the last census in the United States, the group of "Hispanics" or Spanish speakers has increased significantly, while the number of black Americans has decreased slightly.

Keywords: *ethnic communities, North America, American ethnic model, Canadian model of multiculturalism, assimilation.*

Redaksiya heyətinin üzvü f.ü.f.d., dos. Məmmədov Hüseyn Qaraxan oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.